

Muhammet Maruf YAMAN

Afet ve İnsani Yardım Yönetimi ABD – Yüksek Lisans-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ)

İnsani odakta gören devlet geleneğimiz, kalkınma ve insani yardımlar alanına da yansımaktadır. İlk Dünya İnsani Zirvesi'ne 2016'da İstanbul'da ev sahipliği yapan Türkiye, milli gelire oranla kişi başına düşen insani harcama miktarına göre dünyanın en cömert ülkesi konumundadır.

ULUSLARARASI KRİZLERDE TÜRKİYE'NİN AFET VE İNSANİ YARDIM YETKİNLİĞİ

GİRİŞ

Türkiye, 255 diplomatik ve konsüler misyonuyla dünyanın en büyük 5. temsil ağına sahiptir. Bu bağlamda, Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikasını açıklarken su hususlara vurguda bulunmaktadır:

"... Kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını, uluslararası ilişkilerde son yıllarda gözlenen temel eğilimleri daha da hızlandırmıştır. Dünya sahnesinde, belirsizliklerin arttığı, öngörülebilirliğin azaldığı, başta yakın çevremiz olmak üzere farklı bölgelerde ortaya çıkan kriz ve ihtilafların barış ve istikrarı tehdit ettiği, çeşitli boyuttaki güçler arasındaki mücadelelerin hız kazandığı, çok taraflılığın ve evrensel değerlerin erozyona uğradığı bir dönemden geçilmektedir. Mevcut küresel

yönetişim mekanizmalarının yetersizliği, başta bölgemiz olmak üzere çeşitli coğrafyalarda giderek artan kırılganlıklar, artan eşitsizlikler ve hızlanan dijitalleşme uluslararası ortamı şekillendirmektedir.

Böyle bir ortamın tehdit ve sınamalarını bertaraf etmek ve fırsatlarından yararlanmak için, öngörü ve manevra kabiliyeti yüksek bir diplomasi icra ederek, sahada ve masada güçlü bir dış politika izlenmesi gerekmektedir. Köklü bir diplomasi geleneğine sahip olan Türkiye, dış politikasında, merkezi coğrafi konumu, tarihi zenginliği, kuvvetli kurumları, güçlü insan kaynakları ve dinamik ekonomisinin de aralarında yer aldığı birçok unsurdan güç almaktadır. Böylece gelenek ile gelecek arasında köprüler kurulmaktadır.

...

Dış politikamızın girişimci vafına ilaveten, çabalarımızın odağında insan unsuru bulunmaktadır. Türkiye bu şekilde müşfik bir güç olarak konumlanmaktadır. Koronavirüs salgını çerçevesinde Türkiye'nin "dost kara günde belli olur" anlayışıyla talepte bulunan 160 ülkeye ve 12 uluslararası örgüte yardım elini uzatarak tıbbi yardımlarda dünya lideri haline gelmesi dış politikamızın insani niteliğinin bir tezahürüdür. Bu süreçte Türkiye ayrıca, Cumhuriyet tarihimizin en kapsamlı tahliye operasyonu ile 142 ülkeden 100.000'den fazla vatandaşımızın ülkemize getirilmesini sağlayarak müşfik gücümüzü hissettirmiştir. Son olarak, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırılarıyla başlayan savaş sırasında 18.000'den fazla vatandaşımızın Ukrayna'dan ülkemize dönüşleri temin edilmiştir.

...

İnsanı odakta gören devlet geleneğimiz, **kalkınma ve insani yardımlar** alanına da yansımaktadır. İlk Dünya İnsani Zirvesi'ne 2016'da İstanbul'da ev sahipliği yapan Türkiye, milli gelire oranla kişi başına düşen insani harcama miktarına göre dünyanın en cömert ülkesi konumundadır.

Türkiye aynı zamanda, dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkedir. Kendi ülkelerindeki yıkımdan kaçmak zorunda kalan 3,7 milyona yakını geçici koruma altındaki Suriyeli olmak üzere, toplam 4 milyon aşkın yerinden edilmiş kişiyi misafir etmektedir. Suriyelilere her türlü hizmet ve yardımı sağlamak için bugüne kadar 40 milyar ABD Doları'nın üzerinde ulusal harcama yapılmıştır. Öte yandan, gönüllü ve onurlu bir şekilde Suriye'ye geri dönüşleri teşvik eden Türkiye'nin çabaları sayesinde yüzbinlerce Suriyeli evlerine geri dönmüştür.¹

Yazılı ve görsel medyanın hemen her gün yeni trajedileri kamuoyu ile paylaştığı içerikler göz önüne getirildiğinde Türkiye'nin inisiyatif almaktan kaçınmayan girişimci ve insani dış politikası daha önemli bir düzleme oturmaktadır.

Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde açık denizler, tel örgüler ve devlet sınırları manevi değerlerin acımasızca ayaklar altına alındığı görüntülerle dünya gündeminde yer edinirken, Türkiye Cum-

huriyeti kendi sınırları ve ötesindeki afetler ve insani krizlere müdahalenin yanı sıra uluslararası insani yardımın koordinasyonunda oynadığı kilit rolle ön plana çıkmaktadır.

Dışişleri Bakanlığı'nın uzun yıllardır tatbik etmekte olduğu insani diplomasi, AFAD'ın sınır ötesi operasyonlarıyla sistematik bir yapıya kavuşturulan insani yardım çalışmalarına sürdürülebilir bir nitelik kazandırmıştır.

Türkiye dış politikasının en üst noktadan insan merkezli olmasına önem atfedildiğine takip eden alıntı örnek verilebilir: "... Filistin davasına çok güçlü şekilde sahip çıkmamızın nedeni, ölenlerin insan olmasıdır. Suriye meselesinde, bir milyon 200 bin insana kucak açmış olmamızın sebebi, en önce, onların insan olmasıdır. Şu anda 200 bini aşkın insanın öldürülmüş olduğu Suriye'ye sessiz kalamayız, kalamazdık. Ve bunu insani, vicdani bir sorun olarak addediyor, siyasetin sorumluluğu noktasında da bunu siyasetin merkezine özellikle oturuyoruz. Irak'ta, Afganistan'da, Somali'de, diğer tüm çatışma ve kriz alanlarında, insana ve cana verdiğimiz değerlerin gereği olarak sesi-

1 <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ge-nel.tr.mfa> [25.10.2022].

mizi yükseltiyoruz. Bizim için etnik kökenlerden, dillerden, derilerinin renklerinden, petrolden, elmasan, altından, enerji kaynaklarından öte insan vardır, can vardır.”²

Buradaki insani vurgulardan hareketle şunu söylemek mümkündür: Gerek afetler gerekse de küresel sorunların büyük bir kısmı insanlığın ortak meselesidir. Bir afeti herhangi bir ülkeyle bağdaştırmak mümkün olsa da açığa çıkan insani sorunların koşulsuz bir şekilde paylaşılmasında lüzum bulunmaktadır. İnsani yardım mevzusu, evrensel bir sorumluluk olarak dünya afet otoritelerinin ve siyasi aktörlerin gündemlerini sürekli bir temelde meşgul etmelidir. Bu doğrultudaki hassasiyet; dil, din ve ırk gözetmeksizin kuşatıcı ve kapsayıcı olabildiği ölçüde dünya genelindeki insani dramların üstesinden gelmek mümkün olabilecektir. Dünya daha önce hiç olmadığı kadar bu türden örnek şahsiyetlere, rol modellere, devlet politikalarına ve sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duymaktadır.

Mağdur ve muhtaç zümrelerin insanlık onuruyla bağdaşmayacak

müdahalelere maruz bırakıldığı görünlere dünyanın farklı noktalarında tanık olunmaktadır. Bunların her yönüyle elim olduğunu, kendi başına bir dram olan insani krizi gölgede bıraktığını ve halen her anlamda çıkarılması gereken derslerin olduğunu vurgulamak gerekir. Mahrum ve muhtaç topluluklar söz konusu olduğunda seçici davranmak, bir başka ifadeyle, insani yardımda din, dil, ırk, sınıf, coğrafya veya devlet ayrımı gözetmek, mevcut sorunların daha da derinleştirilmesinden başka bir işlev görmeyecektir. Felaketlerde olduğu gibi insani krizlerde de farkındalığın geliştirilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının her türden ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadelede önemli sorumluluklar üstlenmesi; insani krizlerin dünya gündemine en üst noktadan taşınması, BM gibi organların meseleye eşit ve bütüncül yaklaşması ve devletlerin bu konularda iş birliğine gitmesi noktasında büyük etki oluşturabilir.

Klaus Jurgens, burada temas edilmekte olan tezatları, o coğrafyanın bir mensubu olarak içeriden bir göz ve bakış açısıyla yeniden hatırlatırken, dünya gündemine oturan vahametinin tam tersine Türkiye'nin insani krizlerdeki sıra dışı kabiliye-

tine vurguda bulunmaktadır.³ Kendi ülkelerini, topraklarını ve ailelerini çeşitli nedenlerle geride bırakmak zorunda kalmış afet ve insani kriz mağdurlarını Türkiye'nin misafir olarak karşılaması ve onlara güvenli liman olması, Türkiye'yi afet ve insani yardım yönetiminde benzersiz bir örnek kılmıştır.

Afet ve insani yardım anlayışının, yönetiminin ve politikasının Marmara Depremi öncesi ve sonrası olarak iki farklı evrede ele alınabileceği Türkiye, depremlerden orman yangınlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede afet kapasitesini geliştirerek model alınabilecek bir seviye yakalamıştır. AFAD koordinasyonu ve öncülüğünde yurt içinde gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen birikim ve tecrübelerle yurt dışında da Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımını tatbik etmeyi kendisine görev edinmiş ve bu bağlamda Türkiye'nin bayrak taşıyıcısı olan AFAD, yakın uzak gözetmeksizin dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelebilecek afet ve kriz hâllerine etkin müdahalede bulunabilecek bir harekât olgunluğu kazanmıştır. Bu bağlamda, insani krizlerin ağır

2 <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2931/devir-teslim-torenininde-yaptiklari-konusma> [25.10.2022].

3 Klaus Jurgens, "Migrant, refugee absorption in EU dangerously inadequate", Daily Sabah, November 29, 2021.

birer felaket olduğu gerçeğinden hareketle, aşağıdaki kısımda Türkiye'nin sahip olduğu birikim ve tecrübelerini AFAD ve STK'ları kanalıyla cömertçe ulaştırdığı ülkelerdeki çalışmalarına temas edilmektedir.

1. SURİYE KRİZİ

"2010 yılının Aralık ayında, Muhammed Bouazizi isimli gencin Tunus'ta kendini yakarak intihar teşebbüsünde bulunmasıyla patlak veren olaylar, kısa sürede tüm Arap coğrafyasına yayılmış ve başta Mısır, Libya ve Suriye olmak üzere Cezayir, Ürdün, Bahreyn ve Yemen gibi Arap ülkelerini etkilemiştir. Bu sürecin sonunda bazı ülkelerde rejim değişiklikleri yaşanırken bazı ülkelerdeki iç karışıklıklar ise halen devam etmektedir. Olayların sıçradığı ülkelerden biri olan Suriye Arap Cumhuriyeti'nde, Mart 2011'de iç karışıklıklar baş göstermiştir. Çatışma ortamından kaçan Suriyeliler, ilk kez 29 Nisan 2011'de Hatay ili Yayladağı ilçesinden 260 kişilik bir grup olarak Türkiye'ye giriş yapmıştır. 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesine dayanılarak hazırlanan ve 22/10/2014 tarihli ve 29153 numaralı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma

Yönetmeliği ile geçici koruma statüsü altına alınan Suriyelilere sağlanan tüm hizmetlerin koordinasyonu AFAD'a verilmiştir. Güvenlikten eğitime, barınmadan sağlığa kadar çok sayıda hizmet, gerek geçici barınma merkezlerinde gerekse geçici barınma merkezlerinin dışında ilgili kurum ve kuruluşların da iş birliğiyle Suriyelilere sunulmaktadır."⁴

Türkiye, sayıları dönem dönem değişkenlik gösterse de kayıt altına alınmış 3 milyondan fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Ülkedeki mültecilerin büyük çoğunluğu kentsel alanlarda yaşamakta, bunların 260.000'den fazlasına da Türkiye Hükümeti tarafından yönetilen 22 mülteci kamplarında konaklama imkânı sağlanmaktadır.⁵

AFAD ve sivil toplum kuruluşları birçok alanda Suriyeli göçmenlerin ihtiyaçlarına cevap niteliğinde çözüm-

ler geliştirmiştir. Türkiye'deki Suriyeli genç nüfusun artması, AFAD'ı geçici eğitim merkezleri [GEM] açmaya sevk etmiştir. 21 farklı ilde açılan GEM'ler, kamp içi ve kamp dışı faaliyetler yapmıştır. Suriye'de sunulan eğitim müfredatının esas alındığı GEM'ler anaokulu, ilköğretim, ortaöğretim şeklinde planlanmıştır. Kamp içi çalışmalarda Diyanet Vakfı'na bağlı bir dernek olan KAGEM tarafından sunulan eğitimlerle başlayan çalışmalar, Türkiye'deki diğer STK'ların, yerel yönetimlerin ve iş çevrelerinin dâhil olmasıyla daha geniş bir zemine oturmuş ve Türkiye genelinde 318 GEM'in açılmasını sağlamıştır. STK'ların öncülüğünde açılan GEM'ler, daha sonra MEB'in kontrolüne bırakılmıştır.⁶

Suriye krizinde STK'ların iki önemli hususta işlev gördüğü ifade edilmiştir. STK'ların göçmenlerin temel ihtiyaçlarını karşılamada aktif rol üstlendiği ve onların topluma uyum sağlamlarına yardım edecek çalışmalarda buldukları belirtilmiştir. Diğer taraftan, Türk toplumunun da

4 Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Hazırlayan: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], Ankara, 2017, s. 11.

5 <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu> [25.10.2022]; Mehmet Şükrü Yaman, "Recalling the Social Nature of Turkish postal services", Daily Sabah, April 26, 2019; <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-milleti-suriyeli-kardeslerine-sahip-cikti/1089705> [25.10.2022].

6 Faik Tanrıku, "Suriye Krizi Sonrası Türkiye'deki Sığınmacıların ve Göçmenlerin Eğitimi: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Perspektifleri", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 [3], 2018, s. 2585-2604.

Suriyeli göçmenlere kucak açması- na aracılık ettiği öne sürülmüştür. İHH'nin bu anlamda hem Suriyeli göçmenlerin entegrasyonu hem de toplumun onlara bakışının sağlıklı olmasına yönelik çalışmalarla farklı bir yerde konumlandığı söylenebilir.⁷

2. BEYRUT LİMANI PATLAMASI

4 Ağustos 2020 tarihinde Lübnan'ın dünyayla bağlantısını sağlayan Beyrut Limanı'nda patlayıcıların bulunduğu bir depoda çıkan yangın sonucunda gerçekleşen sarsıcı patlama; 135 kişinin ölümüne, 5.000'den fazla insanın yaralanmasına ve onlarcasının kaybolmasına neden olmuştur.⁸

Lübnan ekonomisini ters yüz eden ve yaklaşık 10 milyar dolar maddi hasar ortaya çıkaran patlama sonrasında Lübnan'a yardım eli uzatan ül-

kelerin başında gelen Türkiye, AFAD koordinasyonunda Sağlık Bakanlığı, Kızılay ve AFAD tarafından hazırlanan yardım malzemelerini Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait askeri kargo uçağı ile afet bölgesine ulaştırmıştır. AFAD, Sağlık Bakanlığı UMKE ve Kızılay'dan oluşan Türkiye heyeti, patlamanın yaşandığı bölgede arama-kurtarma faaliyetlerinde bulunmuştur.⁹

Lübnan halkına desteğini sürdüren Türkiye, patlama sonrasındaki katkılarında bağımsız olarak, Mart-Nisan 2022'de 3 ayrı gemi ile nakledilen 91 tır aracılığıyla, 960 tonu insani olmak üzere toplamda 1.484 ton yardım malzemesini Lübnan'a ulaştırmıştır.¹⁰

3. RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI

Rusya ve Ukrayna savaşı sonrasında, neredeyse tüm devletler ve STK'lar, kaos ve panik atmosferini hafifletmek amacıyla Ukrayna

halkına yardım eli uzatmıştır. Türkiye, savaştan en çok etkilenen bölgelere insani yardım ulaştırarak, temel ihtiyaçların giderilmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bu doğrultuda Borodyanka şehrine nakledilen AFAD mobil mutfak aracı, ihtiyaç sahiplerine kesintisiz sıcak yemek olanağı sağlamıştır. Bölgedeki diplomatik misyonlarını da harekete geçiren Türkiye, afet sahasında ve berisinde savaş mağdurlarına en güçlü destek veren ülkelerden birisi oldu. Savaşın hemen sonrasında bölgeye tırlarla insani yardım sevk eden Türkiye, 150.000'i aşkın Ukrayna vatandaşının da savaştan kaçarak Türkiye'ye gelebilmesinde kolaylık sağlamıştır.¹¹ Suceava şehrindeki Siret Sınır Kapısı'ndan Romanya'ya geçen savaş mağdurlarına da ulaşan AFAD, saha ekiplerini buraya intikal ettirerek insani ihtiyaçların giderilmesinde inisiyatif üstlenmiştir. Soğuk ve karlı havaya rağmen çalışmalarına ara vermeyen AFAD, başta sıcak yemek olmak üzere günlük ortalama 3.500 kişinin muhtelif ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ayrıca, Ukrayna'da bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye'ye dönüşlerini koordine eden AFAD,¹² ülke dışındaki krizlere müdahale yetkinliğini pekiştirmiştir.

“Ukrayna'da yaşanan gelişmeler kapsamında, Türkiye tarafından Ukrayna halkının acil insani ihtiyaçlarını karşılamak üzere AFAD koordinasyonunda, ilgili kurum/kuruluş ve STK'ların desteğiyle hazırlanan insani yardım malzemelerini, Ukrayna halkına ve bölgedeki Türk vatandaşlarına ulaştırmaya devam ediyoruz. 27 Şubat'ta başlattığımız insani yardım seferberliği kapsamında, son olarak gönderi-

7 Emrin Çebi, “The Role of Turkish NGOs in Social Cohesion of Syrians”, Turkish Journal of Middle Eastern Studies, ISSN:2147-7523, Special Issue, 2017, s. 135-170.

8 <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afad-beyrutta-arama-kurtarma-calismalarina-basladi-507048.html> [25.10.2022].

9 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afad-beyrut-limaninda-arama-kurtarma-calismalarina-basladi/1934126#> [25.10.2022].

10 <https://www.afad.gov.tr/turkiyeden-lubnana-1000-tona-yakin-insani-yardim-malzemesi-tasiyan-gemi-beyrutta> [25.10.2022].

11 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afad-mobil-mutfak-tiri-ukraynanin-borodyanka-sehrinde/2604875> [25.10.2022].

12 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afad-ukraynali-savas-magdurlarina-turkiyenin-sefkat-elini-uzatiyor/2527744> [25.10.2022].

len 100 bin hazır yemek ve 15 bin ilk yardım ve hijyen kitiyle birlikte bölgeye bugüne kadar:

- AFAD Başkanlığı; 18 tır ve 1 mobil mutfak aracı,
- AFAD koordinasyonunda, Sağlık Bakanlığı, belediyeler ile özel sektör Türk Kızılay ve sivil toplum kuruluşları; 25 tır, olmak üzere toplam 43 insani yardım tır ve 1 mobil mutfak tır malzemesi gönderildi.

Ukrayna halkına ve bölgedeki Türk vatandaşlarına gönderilen 43 insani yardım tırında toplam;

- 750 aile çadırı;
- 26 genel maksat çadırı;
- 11.620 battaniye;
- 1.890 yatak;
- 1.640 yastık- çarşaf seti;
- 141 uyku tulumu;
- 15.000 adet Afet ve Acil Durum Çantası;
- 100.000 adet hazır yemek;
- 4.536 gıda kolisi;
- 583.619 gıda malzemesi;
- 52.820 hijyen seti;
- 103.203 hijyen malzemesi ve bebek bezi;
- 308 bin hasta ve bebek bezi ile ilaç ve sağlık ekipmanları bulunuyor.

Ukrayna'da devam eden insani ihtiyaçları belirlemek ve ülkemizden gönderilmekte olan yardımların koordinasyonunu sağlamak üzere bölgede görev yapan AFAD insani yardım ekibi, Ukrayna'nın Romanya sınırı, Polonya ile Moldova'da çalışmalarına devam ediyor. AFAD ekibi tarafından oluşturulan alanda günlük yaklaşık 10 bin kişiye beslenme desteği sunuluyor."¹³

13 <https://www.afad.gov.tr/turkiyeden-ukrayna-halkina-yardim-eli> [25.10.2022].

SONUÇ

Türkiye'nin yakın geçmişte maruz kaldığı doğal afetlerdeki görünümü günümüzde erişilmiş olan yetkinlik ile mukayese edildiğinde, insani ve teknik destek bağlamında artık yardım bekleyen bir ülke konumundan bütünüyle uzaklaştığı ve "yardım beklenen" bir ülkeye dönüştüğü görülmektedir.

Sel, deprem, kuraklık, kıtlık, yangın, iç karışıklık, pandemi ve savaş gibi nedenlerle dünyanın hemen her kıtasında 70'e yakın ülkeye AFAD üzerinden insani yardım ulaştırılan Türkiye, afet ve insani kriz hallerindeki etkin kabiliyetiyle afet ve insani yardım yönetiminde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır.

Yerinden edilmiş, yardıma muhtaç ve zor durumdaki insanlara umut olan Türkiye, bu doğrultuda yapmış olduğu ciddi yardımlar göz önünde bulundurularak defalarca "dünyanın en cömert ülkesi" unvanına layık görülmüştür. Türkiye'nin cömertliği özellikle Küresel İnsani Yardım Raporları üzerinden kayıtlara geçmiştir. Suriye, Lübnan ve Ukrayna'ya yapılan yardımlar da bu bağlamda ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

<https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2931/devir-teslim-torende-yaptiklari-konusma>

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/afad-beyrutta-arama-kurtarma-calismalarina-basladi-507048.html>

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afad-beyrut-limaninda-arama-kurtarma-calismalarina-basladi/1934126#>

<https://www.afad.gov.tr/turkiyeden-lubnana-1000-tona-yakin-insani-yardim-malzemesi-tasiyan-gemi-beyrutta>

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afad-ukraynali-savas-magdurularina-turkiyenin-sefkat-elini-uzatiyor/2527744>

<https://www.afad.gov.tr/turkiyeden-ukrayna-halkina-yardim-eli>

<https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu>

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-milleti-suriyeli-kardeslerine-sahip-cikti/1089705>

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afad-mobil-mutfak-tiri-ukraynanin-borodyanka-sehrinde/2604875>

Çebi, Emrin, "The Role of Turkish NGOs in Social Cohesion of Syrians", *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, ISSN:2147-7523, Special Issue, 2017, s. 135-170.

Jurgens, Klaus, "Migrant, refugee absorption in EU dangerously inadequate", *Daily Sabah*, November 29, 2021.

Tarıkkulu, Faik, "Suriye Krizi Sonrası Türkiye'deki Sığınmacıların ve Göçmenlerin Eğitimi: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Perspektifleri", *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 [3], 2018, s. 2585-2604.

Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yasam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Hazırlayan: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], Ankara, 2017.

Yaman, Mehmet Şükrü, "Recalling the Social Nature of Turkish postal services", *Daily Sabah*, April 26, 2019.